

การศึกษาเงื่อนไขและกระบวนการเรียนรู้ภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน The Study of Conditions and Processes of Social Immunity Learning in School

ศุภวดี บุญญวงค์^{1*} และ มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ²

¹รองศาสตราจารย์ สาขาจิตวิทยา ²อาจารย์ สาขาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา 90000

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ และผลของการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนที่มีต่อผู้เรียนและคนในชุมชน ด้วยวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวทางการสร้างสรรค์สังคม ตัวบทสำหรับการวิเคราะห์คือ เอกสาร ผลงานวิจัย รวมถึงประสบการณ์ของคนในชุมชน บุคลากรในโรงเรียน และผู้เรียน ที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนา

ภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนสร้างสรรค์ขึ้นภายใต้เงื่อนไข บริบท และความจำเป็นเฉพาะของโรงเรียน ดังนั้นการกำหนดนโยบายของรัฐเพื่อให้โรงเรียนปฏิบัติจึงเป็นการลดทอนกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมให้เหลือเพียงกฎระเบียบสากลที่โรงเรียนกระทำได้เพียงการเป็นผู้ปฏิบัติที่ไม่สามารถทบทวนและตั้งคำถาม ด้วยลักษณะเช่นนี้จึงมีอำนาจพาผู้เรียนไปสู่การเป็นผู้รู้เท่าทันและจัดการกับปัญหาซับซ้อนที่ตนเผชิญตามเจตนารมณ์ของรัฐได้ หากโรงเรียนและผู้เกี่ยวข้องมีความเข้าใจและสามารถผูกโยงสถานการณ์ทางสังคมที่เป็นเงื่อนไขของการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคม ทั้งเงื่อนไขเชิงกายภาพ ประวัติศาสตร์และเกียรติภูมิของโรงเรียน บริบทสังคมทันสมัย ที่มีส่วนผลักดันให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในอันที่จะตั้งคำถามกับนโยบายของรัฐการทบทวนธรรมชาติ บริบทของโรงเรียนและชุมชน การสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนระบบภูมิคุ้มกันทางสังคม ตามความต้องการของโรงเรียนและชุมชน โรงเรียนในฐานะแกนกลางสำหรับผลิตสร้างระบบภูมิคุ้มกันทางสังคมเพื่อให้ผู้เรียนรวมถึงคนในชุมชนตระหนักรู้และจัดการกับสถานการณ์จริงที่เผชิญอยู่อย่างเหมาะสมก็สามารถเกิดขึ้นได้ ผลของการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนทำให้ฐานะของผู้เรียนและคนในชุมชนปรับเปลี่ยนจากการเป็นผู้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และนโยบายสากลที่ถูกส่งผ่านโรงเรียนไปสู่การเป็นผู้ร่วมเรียนรู้และสร้างสรรค์ระบบภูมิคุ้มกันทางสังคมร่วมกับโรงเรียน ผู้เรียน และคนในชุมชนจึงเป็นผู้กำหนดความหมายของภูมิคุ้มกันทางสังคมเพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ และสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างรู้เท่าทัน

Abstract

This research aimed to analyze the conditions, processes and impacts of social immunity learning in school towards learners and people in community. Documents, literature incorporated with experiences of villagers, school personnel and learners derived from in-depth interviews and focus group discussion were used as texts for qualitative methodology based on social constructivism.

Social immunity in school was constructed under conditions; contexts and special desires of school accordingly, the government policy for school practicing reduced processes of social immunity learning to general rules. And school could only be a follower without revision and question. This kind did not take heed of learners to understand thoroughly and to handle their complicated problems according to government will. School and stakeholders were understood and integrated society situations which were the conditions of social immunity learning. Both of school physical, history and reputation, and modern society context had to push forward to happened learning processes related to question with government policy, revision with school and community context and construction

social immunity. Therefore, school as a core to construct social immunity for awareness and coping with real situations of learners and people in community was able to occur. The impact of this learning replaced the learners and villagers, whom were the followers of passed general rules and policy, to the participants of cooperative learning and constructing social immunity processes. Hence, learners and villagers determined meaning of social immunity for awareness and having abilities to exist in society with understanding thoroughly.

คำสำคัญ : ภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน แนวทางการสร้างสรรค์สังคม

Keywords : Social immunity in school, Social constructivism

*ผู้นิพนธ์ประสานงานไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ sboonyawong@hotmail.com โทร. 0 7444 3982

1. บทนำ

การก้าวเข้าสู่ความทันสมัยของสังคมไทย นับเริ่มจากประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปี 2504 เป็นต้นมา สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาประเทศไปสู่เป้าหมายดังกล่าวนี้ เรียกว่ามีทิศทางการพัฒนาแบบเส้นตรง ซึ่งแนวคิดนี้เชื่อว่า หากประเทศมีการสร้างเงื่อนไขต่างๆที่จำเป็นต่อการนำประเทศไปสู่ความทันสมัยได้อย่างครอบคลุม ประเทศก็จะสามารถพัฒนาตนเองไปสู่ความทันสมัยได้

ด้วยกรอบความคิดการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย กลไกสำคัญที่จะทำให้ประเทศบรรลุเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งมีนัยถึงการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การเพิ่มสมรรถนะภายในประเทศ เพื่อการลงทุนระยะยาว ส่วนกลไกที่จะทำให้ประเทศมีความทันสมัยในด้านสังคม คือ การปรับเปลี่ยนการจัดระเบียบสังคมจากโครงสร้างสังคมที่มีการจำแนกแจกแจงน้อยไปสู่โครงสร้างที่มีการจำแนกแจกแจงที่ซับซ้อน ซึ่งหมายถึง กระบวนการซึ่งหน่วยสังคมซึ่งเดิมเคยทำหน้าที่ต่างๆ หลายหน้าที่ ได้แยกตัวออกเป็นหน่วยสังคมหลายๆหน่วยและหน่วยจะมีหน้าที่เฉพาะอย่างมากขึ้น ด้วยวิธีการจัดการจำแนกแจกแจงโครงสร้างดังกล่าวนี้ถูกอธิบายว่า จะทำให้หน่วยต่างๆของสังคมทำงานอย่างมีประสิทธิภาพดีขึ้น โดยที่สังคมจะต้องมีกลไกที่จะทำให้หน่วยสังคมใหม่ที่แยกออกไปนี้ สามารถประสานงานกันและต้องทำหน้าที่ได้เหมือนกับหน่วยเดิม และมีประสิทธิภาพสูงกว่า การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมสมัยใหม่จะเกิดขึ้นในทุกมิติของชีวิตสังคม ได้แก่ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ครอบครัวยุคใหม่ และการสร้างช่วงชั้นทางสังคม ซึ่งนภาภรณ์ หะวานนท์และคณะ (2548: 12-14) สะท้อนให้เห็นถึงที่มาหรือเงื่อนไขสำคัญที่ถูกกำหนดสร้างขึ้น เพื่อนำพาประเทศไปสู่ความทันสมัย ซึ่งมีเงื่อนไขสำคัญสี่ประการ ได้แก่

หนึ่ง การจำแนกแจกแจงกิจกรรมทางเศรษฐกิจในสังคมแบบดั้งเดิม ซึ่งกิจกรรมการผลิตจะอยู่ในแวดวงของครอบครัวและเครือญาติ แต่เมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจขึ้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลายอย่างถูก เคลื่อนย้ายออกจากครอบครัว ในการทำเกษตรกรรม การปลูกพืชเพื่อขายก่อให้เกิดการแยกการผลิตออกจากการบริโภค ขณะที่การแลกเปลี่ยนซึ่งเคยกระทำบนฐานของเครือญาติและชุมชนได้เคลื่อนไปสู่การแลกเปลี่ยนในระบบตลาดมากขึ้น เป้าหมายของการจำแนกแจกแจงกิจกรรมทางเศรษฐกิจในลักษณะเช่นนี้ ก็เพื่อสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงการเพิ่มผลผลิตต่อหัวของประชาชนให้สูงขึ้น

สอง การจำแนกแจกแจงกิจกรรมของครอบครัว โดยแยกกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกจากครอบครัว มีผลให้ครอบครัวสูญเสียหน้าที่ที่สำคัญไป ในสังคมประเพณี ครอบครัวจะทำหน้าที่ทุกอย่าง ตั้งแต่การผลิตอาหาร เสื้อผ้า อบรมสมาชิกใหม่ของสังคมให้รู้จักการประกอบอาชีพ การจัดการเรื่องการบริโภค แต่ในสังคมสมัยใหม่ครอบครัวกลายเป็นหน่วยทางสังคมที่ทำหน้าที่เฉพาะการผลิตสมาชิกใหม่ ดูแลสมาชิกที่ยังช่วยตัวเองไม่ได้ ให้ความรักที่และ

ปัญหาที่ลดลง นอกจากนี้ยังวัดผลสำเร็จจากการที่บุคคลที่ถูกระบุว่าปัญหาได้กลับมาปฏิบัติตนตามแนวทางการดูแลช่วยเหลือของรัฐในจำนวนที่มากพอตามกฎเกณฑ์ที่รัฐกำหนด รวมถึงการระบุว่าได้ดำเนินการจำกัดควบคุมปัจจัยเสี่ยงในจำนวนที่เชื่อว่ามากพอและควบคุมพอที่จะลดปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคนที่ถูกระบุว่าเป็นกลุ่มเสี่ยงได้

อย่างไรก็ตามยังมีการมองและให้ความหมายต่อภาวะความเสี่ยงและปัญหาสังคมที่กระทบต่อกลุ่มคนในแบบอื่นๆ ดังที่ อูริช เบค (Ulrich Beck) (Beck, 1992) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันได้สะท้อนถึงสิ่งที่เรียกว่าความเสี่ยง และโลกาภิวัตน์เข้าด้วยกัน โดยมองว่าความเสี่ยงถูกสร้างจาก “โลกสังคมความเสี่ยง” ดังในกรณีกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเทคนิคในรูปแบบความเสี่ยงใหม่ๆ ซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และล้วนเป็นรูปแบบใหม่ๆ ของความเสี่ยง โดยนัยนี้สังคมความเสี่ยงจึงมิได้กำหนดขอบเขตเฉพาะสิ่งแวดล้อมสุขภาพหรือเรื่องราวใดๆ แบบโดดๆ แต่ยังรวมถึงการเปลี่ยนแปลงชุดของความสัมพันธ์ทั้งหมด ภายใต้ชีวิตสังคมโลกแบบชั่วคราว ดังเช่นรูปแบบการจ้างงาน ความไม่มั่นคงในการทำงานที่มีสูงขึ้น ความเสื่อมถอยของอัตลักษณ์ประเพณีวัฒนธรรมของตน การสึกกร่อนของรูปแบบประเพณีครอบครัว เพราะบุคคลอนาคตจะถูกจำกัดน้อยกว่าสังคมในอดีตที่ผ่านมา การตัดสินใจทุกรูปแบบสะท้อนความเสี่ยงที่มาจากปัจเจกบุคคล ดังนั้นในตัวอย่างของการแต่งงาน ยุคปัจจุบันยังต้องเผชิญกับความเสี่ยงมากกว่าในอดีตที่มีสถาบันครอบครัวที่มีความเข้มแข็ง การตัดสินใจเกี่ยวกับความเหมาะสมของการศึกษายังรู้สึกว่ามีความเสี่ยงอยู่ในสถานการณ์ทั้งหมดนี้เป็นการยากที่ทำนายว่าทักษะที่มีอยู่ของเราจะมีคุณค่าในทางเศรษฐกิจซึ่งเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วหรือไม่ เบคยังอธิบายสังคมความเสี่ยงโดยมองจากฐานสังคมตะวันตก ซึ่งอธิบาย สังคม ความเสี่ยงว่ามีความสัมพันธ์กับ ชุดลักษณะสองชุดที่มีความควบคู่กัน ชุดแรกของคุณลักษณะ คือ ความเป็นสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งเบคเห็นด้วยกับความคิดของคาร์ล มาร์กซ นักคิด นักวิชาการชาวเยอรมัน ที่มองว่าสังคมอุตสาหกรรม คือ สังคมชนชั้น มีความไม่เป็นธรรม ซึ่งก็คือ ตำแหน่งของชนชั้นทางสังคม ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเกิดจากการครอบครองปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกัน ผลต่อเนื้อหาของความเป็นสังคมอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดความอดอยากและความหิว ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิด “สำนึกทางชนชั้น” ชัดเจนขึ้น สิ่งที่สังคมต้องกำจัด คือ ความอดอยากและความยากจน ด้วยความพยายามจัดการกระจายปัจจัยให้เท่าเทียมกัน ส่วนชุดที่สองของคุณลักษณะ คือ สังคมความเสี่ยง ซึ่งมีการอธิบายว่า แม้ในปัจจุบันสังคมจะมีความพยายามกระจายปัจจัยให้มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น ซึ่งก็ไม่ได้หมายความว่าความไม่เท่าเทียมจะหมดไป แต่ความไม่เท่าเทียมยังคงอยู่ โดยเฉพาะระหว่างคนทั่วไปกับกลุ่มทุนขนาดใหญ่ โดยชนชั้นกลางจะมีจำนวนมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทำให้เส้นแบ่งชนชั้นในทางกายภาพมีความพร่าเลือนมากขึ้น ที่สำคัญกว่านั้นสำนึกชนชั้นทางสังคม จะค่อยๆ เลือนหายไป ในคำอธิบายนี้หากมองในมุมกลับ ที่มีความแตกต่างจากคำอธิบายสังคมชนชั้น ในสังคมความเสี่ยงจะเห็นได้ว่า การกระจายความเสี่ยง (risk distribution) ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญในสังคม เบคกล่าวอุปมาว่า ขณะที่เรามากจะนิยมพูดถึงการกระจายผลพวงความเจริญไปสู่แต่ละพื้นที่ของสังคม แท้จริงนั้นได้เกิดการกระจายผลด้านลบแก่สังคมด้วยเช่นเดียวกัน ในตอนท้ายเบคยังได้ย้ำอีกว่า สังคมชนชั้นกับสังคมความเสี่ยงจะไม่แยกขาดจากกัน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงจาก สังคมชนชั้นไปยังสังคมความเสี่ยงนั้นสามารถมองได้เป็นสองลำดับ ลำดับแรก ความเสี่ยงยังคงเป็นสิ่งแฝงเร้น เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้ทันสมัย แต่ก็ยังไม่นำมาสู่ปัญหาจนเกิดการวิพากษ์ ลำดับที่สอง เป็นระยะที่สังคมเริ่มตระหนักถึงความเสี่ยงกันแล้ว จึงมีการตั้งคำถามต่ออันตรายที่เกิดขึ้นรวมถึงโครงสร้างทางสังคม ที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของความเสี่ยง

การอธิบายปัญหาสังคมที่มีการผูกโยงกับแนวคิดความทันสมัยซึ่งให้ความสำคัญกับการมุ่งสร้างความเติบโตให้กับระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม รวมถึงผลที่เกิดจากความทันสมัย ซึ่งถูกอธิบายให้เห็นในภาพปรากฏการณ์จริงของสังคมความเสี่ยงข้างต้น ด้วยเหตุนี้สังคมไทยจึงตื่นตัวที่จะกลับมาพิจารณาทบทวนสถานการณ์ที่เป็นปัญหาสังคมมากขึ้น โดยมีได้มองปัญหาสังคมเป็นเพียงปัญหาเฉพาะเรื่องที่จะต้องแก้ไขโดยอาศัยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพื่อทำให้ปัญหานั้นหมดไปแต่อย่างไร หากแต่เป็นความพยายามมองไปถึงตัวปัญหาที่ไม่สามารถแยกออกมาจากสังคม ซึ่งหมายถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ของคน การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีการสื่อสาร การขยายตัวของวัตถุนิยม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ในครอบครัวสมัยใหม่ ซึ่งส่งเสริมความเป็นปัจเจก

บุคคลมากขึ้น ดังนั้น การทำให้ผู้คนในสังคมมีความตระหนักรู้ต่อปัญหาสังคม ซึ่งมีความซับซ้อนและมิได้เป็นเรื่องเฉพาะตัวของผู้ประสบเหตุ จึงมีความจำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการนำเสนอแนวคิดที่ว่า บุคคลสามารถเรียนรู้สังคม สถานการณ์จริงที่อยู่รอบตัว และสามารถทบทวน ตั้งคำถามกับปรากฏการณ์จริงนั้น เพื่อการรู้เท่าทัน และสามารถดำรงตนในสังคมได้อย่างเหมาะสม แนวคิดการสร้างความรู้ตระหนักรู้ต่อปัญหาสังคมของผู้คนได้รับการขานรับ และนำเสนอในเชิงนโยบายหลายส่วน ดังเช่น พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของกระบวนการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม ตลอดจนมีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ทั้งนี้การศึกษาจำเป็นต้องจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ รู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง และบริบทของตนเอง รวมถึงสามารถพึ่งตนเองได้

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. 2555-2559 ได้ชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลง ทั้งภายในและภายนอกประเทศที่มีความซับซ้อน คาดการณ์ผลกระทบได้ยาก ส่งผลให้ประเทศต้องเผชิญกับความเสียหายหลายมิติ ทั้งการบริหารภาครัฐที่อ่อนแอ โครงสร้างเศรษฐกิจที่ไม่สามารถรองรับการเติบโตอย่างยั่งยืน ความเสื่อมถอยของค่านิยมที่ฝังรากลึกในสังคมไทย ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเสี่ยงด้านความมั่นคงของประเทศ ด้วยเหตุนี้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับนี้จึงให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า “ภูมิคุ้มกัน” โดยเชื่อว่าหากประเทศและสังคมได้สร้างภูมิคุ้มกันให้มีความเข้มแข็งภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยการเสริมสร้างทุนที่มีอยู่ของประเทศให้เข้มแข็ง ทั้งทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม ก็จะสามารถทำให้ผู้คนในประเทศสามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างยั่งยืน (สำนักนายกรัฐมนตรี.2555 : ฉ)

ในแวดวงวิชาการ ก็มีการกล่าวถึงสิ่งที่ถูกเรียกว่า “ภูมิคุ้มกัน” เช่นเดียวกัน ซึ่งนักวิชาการสายจิตพฤติกรรมศาสตร์ ได้ทำการศึกษาภูมิคุ้มกันทางจิต โดยอธิบายว่า การสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดในตัวบุคคลเปรียบได้กับการปลูกเชื้อโรคที่มีฤทธิ์อ่อนในร่างกายของมนุษย์ เพื่อกระตุ้นให้ร่างกายพัฒนาภูมิคุ้มกันต้านเชื้อโรคนั้นขึ้นตามหลักชีววิทยา วิธีการนี้เป็นกลไกพิเศษที่ถูกสร้างขึ้นภายในตัวบุคคลเอง เพื่อต่อสู้ ต้านทาน การเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ หรือเจตคติของบุคคลนั้นได้ กลไกนี้จะช่วยทำให้บุคคลสามารถปกป้องตนเองจากสถานการณ์ร้ายๆ ที่อาจชักจูงพวกเขาไปสู่ความเสียหาย ทั้งนี้นักวิชาการจึงสรุปการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิต ด้านการเตรียมตนให้พร้อมไว้ 5 ข้อ และใน 4 ข้อแรกนั้น เรียกได้ว่าเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตที่มีสาเหตุมาจากภายในของบุคคล และอีก 1 ข้อ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิต ที่มีสาเหตุมาจากภายนอกตัวบุคคล ดังนี้ 1) ใฝ่หาความรู้เพื่อรู้เท่าทันสถานการณ์ต่างๆ และมีความรอบคอบระมัดระวังในการใช้ความรู้ 2) ตระหนักรู้ถึงเหตุการณ์และตีความได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อตนเองและผู้อื่น มีการเตือนตนเองและผู้อื่น เพื่อหาทางป้องกัน 3) พิจารณาเจตนาของผู้โจมตีและหาทางลดความน่าเชื่อถือของผู้โจมตีหรือชักจูง 4) ความเชื่อมโยงความเชื่อ หรือเจตคติที่ต้องการจะอนุรักษ์ไว้กับความเชื่อ คุณธรรมหรือค่านิยมพื้นฐานที่มั่นคงกว่าเช่น ความเชื่อทางศาสนา คุณธรรม ความดีและค่านิยมที่ฝังรากลึกในสังคมตลอดจนการครองตนที่ฝังรากลึก ซึ่งผู้ที่ตนเคารพรักและเทียบเคียงด้วยยึดถือเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต และ 5) แสวงหาการสนับสนุนทางสังคมจากบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญต่อตน (งามตา วณิชานนท์.2550)

อีกทีคนหนึ่งของนักวิชาการ ยังให้ความสนใจต่อการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตผ่านการจัดการศึกษา ซึ่งมุ่งหวังว่าจะนำสู่การเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงทั้งตนเอง องค์กรและสังคม ภายใต้ความคิดความเชื่อนี้จึงมีการรวมตัวของเครือข่ายที่มีภารกิจเพื่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ในทุกมิติ เช่น มหาวิทยาลัยมหิดล สถาบันอาศรมศิลป์ เสริมสิขาลัย สถาบันการศึกษาสัตยาไส สถาบันขวัญเมือง เสถียรธรรมสถาน โรงเรียนไต้ร่มไม้ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นกำลังสำคัญช่วยให้นักศึกษาตามแนวคิดปัญญาดำเนินชีวิต ซึ่งมีลักษณะสำคัญ ดังที่ ชลลดา ทองทวี 2550 : 27) สะท้อนให้เห็นว่าเป็นการมุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างไคร่ครวญ เน้นการพัฒนาในด้านในอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ถึง

คุณค่าของสิ่งต่างๆโดยปราศจากอคติ เกิดความรักความเมตตา อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวมและสามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆมาประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างสมบูรณ์

ภายใต้วิสัยทัศน์นี้จึงมีการก่อตั้งศูนย์จิตตปัญญาศึกษาขึ้นในมหาวิทยาลัยมหิดลเพื่อทำหน้าที่ขับเคลื่อนการเรียนรู้ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาให้เกิดขึ้นในระบบการศึกษาของไทย โดยให้ความสำคัญต่อการศึกษาเพื่อพัฒนามิตินด้านจิตใจของมนุษย์ ดังนั้นหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง จึงเกิดขึ้นภายใต้ปรัชญาที่ว่า “กระบวนการเรียนรู้ที่เคยชินมานานหลายศตวรรษเป็นเพียง การประกอบวิชาชีพระดับปริญญาที่เน้นเรื่องอยู่ภายนอกตัวเราเพียงอย่างเดียวไม่สามารถแก้ไขสถานการณ์ ของสังคมที่กำลังถดถอย และไม่สามารถเยียวยาจิตใจที่ขาดความเข้าใจในตนเองของคนในปัจจุบันได้ (<http://www.ce.mahidol.ac.th/curriculum.htm>.)

ในระดับโรงเรียน ซึ่งเป็นการปฏิบัติจริงของการศึกษาอีกส่วนหนึ่งก็ถูกคาดหวังว่าจะเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนานักเรียนให้เป็นคนเก่ง คนดีและมีความสุข ซึ่ง สุวรรณีย์ คำมัน (2551 : 6-8,11-12) ได้สะท้อนข้อเสนอแนะการศึกษาไทยในอนาคตไว้ดังนี้ 1) การศึกษาเป็นการพัฒนาคนให้มีความพร้อมด้านสติปัญญา อารมณ์ และศีลธรรม มีสมรรถนะและคุณภาพสูงขึ้น 2) เป็นการศึกษาเพื่อสังคมด้วยการส่งเสริมให้ผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์มาถ่ายทอดความรู้ จัดการความรู้ในชุมชน เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนาให้เป็นกลไกในการพัฒนาการศึกษา 3) การศึกษาเป็นพลังขับเคลื่อน เป็นตัวกระตุ้น และผลักดันให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการปฏิรูปการศึกษาอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ระดมทรัพยากรจากภาคีการพัฒนาต่างๆ มาใช้ในการปฏิรูปการศึกษา และเสริมสร้างศักยภาพให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นกลไกหลักในการจัดการศึกษาระดับชุมชน และ 4) การศึกษาเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันกระตุ้นให้พ่อแม่ผู้ปกครอง แสวงหาความรู้ที่ก้าวทันกระแสโลกาภิวัตน์ สนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับคนไทยทุกคน และรณรงค์ส่งเสริมการศึกษาทุกรูปแบบเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

บทความวิจัยนี้มองภูมิคุ้มกันทางสังคมในฐานะสรรพสิ่งที่ถูกผลิตสร้างขึ้นให้เป็นความรู้ความจริง โดยมีฐานความคิดที่ว่า ความจริงเป็นสิ่งที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้นจากการเรียนรู้ รับรู้ ตีความของบุคคล ความจริงที่ว่านี้จึงมิได้เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่เพื่อรอคอยการค้นพบจากมนุษย์ ในทางกลับกัน มนุษย์จะเป็นผู้บอกหรือกำหนดว่าอะไรคือความจริง ฐานความเชื่อในการมองความจริงเช่นนี้ นภภรณ์ หะวานนท์. (2550 : 4-5) เรียกว่า กระบวนทัศน์สร้างสรรค์สังคม (Social constructivism) ที่มองว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างความจริง นักคิดในกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า ความหมายและประสบการณ์ของมนุษย์ ซึ่งมีการอธิบายว่า ความจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของบุคคลเกิดจากการตีความ และการให้ความหมาย ที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทของบุคคลนั้นๆ การที่บุคคลจะคิดหรือตระหนักรู้ โดยคาดหวังหรือมองว่าคนอื่นกำลังคิดอะไร หรือต้องการอะไร รวมถึงตนเองคิดอย่างไรนั้น เรียกได้ว่าบุคคลได้สร้างความจริงทางสังคมหรือโลกที่ตนเองดำรงอยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ดังนั้นความจริงจึงมิใช่สิ่งตายตัว แต่ถูกสร้างขึ้นในแต่ละบริบทของสังคม ความจริงจึงสามารถดำรงอยู่ภายใต้การรับรู้ของมนุษย์ในหลากหลายรูปแบบ บุคคลในสังคมหนึ่งต่างรับรู้ความหมายของสิ่งเหล่านี้ที่พวกเขาสร้างขึ้นร่วมกัน ผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ จนเกิดเป็นชุดของความจริงที่เกี่ยวกับตนเอง ผู้อื่นและโลก ซึ่งเป็นความจริงที่แตกต่างจากความจริงในบริบทอื่นๆ โลกจึงประกอบไปด้วยความจริงที่แตกต่างกันหลากหลาย การตระหนักรู้ของมนุษย์จึงเคลื่อนที่ไปมาในพื้นที่ของความจริงที่มีอยู่หลากหลายนี้

ภูมิคุ้มกันทางสังคมซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในบทความวิจัยนี้จะถูกคลี่คลาย ภายใต้การมองว่าตัวภูมิคุ้มกันทางสังคม ไม่สามารถเกิดขึ้นได้เอง หรือถูกมอบหมาย สั่งการจากกลุ่ม องค์กร บุคคลผู้มีอำนาจ ให้กระทำการ เพราะหากเป็นเช่นนี้ ตัวภูมิคุ้มกันแบบสำเร็จรูปก็จะกลายเป็นเพียงวัตถุ ที่ถูกนำเข้าจากภายนอก ซึ่งไม่มีความกลมกลืน สอดคล้องกับความจำเป็น และความต้องการของผู้ใช้ประโยชน์ ขณะเดียวกันชุดวัตถุสำเร็จรูป หรือหากดำรงอยู่ในรูปของความรู้ก็อาจจะเรียกได้ว่าเป็นความรู้สากล ที่เชื่อว่า การได้มาซึ่งความรู้นี้ใช้เพียงวิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น ที่จะทำได้มาซึ่ง “ความรู้ที่แท้จริง” คือสามารถนำไปใช้ได้ในทุกหนทุกแห่ง ภายใต้ความคิด ความเชื่อ เช่นนี้เอง ที่ผ่านมามีการศึกษาเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมจึงมักจะศึกษา ในมิติการสร้างตัวแบบสำเร็จรูปเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคม ซึ่งผู้สร้างก็จะอยู่ในกลุ่มของผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ และเมื่อได้ตัวแบบที่วางนี้แล้วก็มักจะนำไปใช้แก้ไขปัญหาสังคมในที่ต่างๆ

เมื่อเป็นเช่นนี้บุคคลที่อยู่ในสถานการณ์ของปัญหา จึงมิได้ถูกมองหรือให้ความหมายในฐานะผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับสถานการณ์ทางสังคมที่มีความเฉพาะเจาะจง ซึ่งสามารถร่วมสร้างสรรค์ภูมิคุ้มกันทางสังคมให้กับตนเอง และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในทางกลับกันพวกเขาถูกทำให้ดำรงอยู่ในสถานะผู้รอคอยความช่วยเหลือ และปลดปล่อยปัญหาจากผู้เชี่ยวชาญภายนอก ซึ่งในสังคมปัจจุบันต่างก็มีการตั้งคำถามต่อการสร้างและดำเนินการเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในลักษณะนี้อยู่มาก ทั้งนี้เพราะปรากฏการณ์จริงเกี่ยวกับปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้น เป็นตัวสะท้อนได้ชัดว่า แม้รัฐจะมีนโยบาย และขั้นตอนในทางปฏิบัติเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาสังคมและสิ่งที่เรียกว่า ภูมิคุ้มกันทางสังคม ในหลายๆ ลักษณะ พร้อมทั้งกำหนดให้เป็นภารกิจหลักขององค์กรหลายๆองค์กร แต่ในความเป็นจริงแล้วสถานการณ์ปัญหาสังคมก็มิได้คลี่คลาย ยิ่งกว่านั้นปัญหายังทวีความซับซ้อน และมีรูปแบบของปัญหาที่รุนแรงขึ้น

ดังนั้น บทความวิจัยนี้จึงมุ่งเปิดพื้นที่ใหม่ให้การมองปัญหาสังคม กลุ่มคนที่อยู่ในสถานะของปัญหา รวมถึงตัวภูมิคุ้มกันทางสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกันในแนวระนาบ ซึ่งหมายถึงว่า ปัญหาสังคม มิสามารถเกิดขึ้นได้โดดๆ และเป็นเรื่องเฉพาะ หรือชะตากรรมของบุคคล ครอบครัวที่อยู่ในภาวะปัญหานั้น ขณะเดียวกันภูมิคุ้มกันทางสังคมก็มิอาจถูกมองว่า เป็นหน้าที่ของผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญที่จะเป็นผู้กำหนดโครงสร้าง และสั่งการให้หน่วยงานต่างๆนำมาใช้ปรับปรุงพฤติกรรมและแก้ไขปัญหาให้กับผู้ที่ถูกมองว่ามีปัญหาได้ แต่มองอีกอย่างหนึ่งว่า ปัญหาสังคม เป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับทุกคน ทุกองค์กร ดังนั้นปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น จึงมิอาจ อธิบายว่า สามารถแยกออกจากความเป็นไปของสังคมโดยรวมได้ เช่นเดียวกับภูมิคุ้มกันทางสังคม ที่เป็นเรื่องของทุกคน ในอันที่จะสร้างสรรค์และเรียนรู้ร่วมกันมากกว่าจะปล่อยให้เป็นที่หน้าที่ของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะแต่เพียงฝ่ายเดียว

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ สามประการ ดังนี้ เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขของการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน สอง เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน และสามเพื่อวิเคราะห์ผลของการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนที่มีต่อคนในชุมชนรวมทั้งผู้เรียน

2. วิธีการศึกษา

งานวิจัยเรื่อง การศึกษาเงื่อนไขและกระบวนการเรียนรู้ภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนตามที่น่าเสนอนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวทางสร้างสรรค์สังคม (Social constructivism) ซึ่งเชื่อว่าความรู้ ความจริงเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในแต่ละบริบทของสังคม ดังนั้น ประเด็นคำถามเกี่ยวกับความรู้ ความจริงในเรื่องนี้ มิได้มีนัยถึงการแสวงหารูปแบบ โครงสร้าง และความหมายของภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน แต่เป็นการพยายามที่จะเข้าใจว่า ภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนถูกสร้างขึ้นได้อย่างไร มีเงื่อนไขอะไรบ้างที่ทำให้เรื่องของภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนถูกพูดถึง และถูกสร้างสรรค์ขึ้น กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนเป็นอย่างไร บุคคลที่เกี่ยวข้องให้ความหมายต่อภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนอย่างไร ซึ่งความหมายที่ว่าเป็นความหมายที่เกิดจากการตีความของบุคคล บนฐานที่บุคคลมีประสบการณ์ต่อสิ่งต่างๆ รวมทั้งการคาดการณ์ว่าคนอื่นๆที่เกี่ยวข้องคิดและมองเรื่องดังกล่าวอย่างไร ความหมายเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนที่บุคคลสะท้อนนี้จึงมิใช่สิ่งที่บุคคลคิดหรือสร้างขึ้นมาจากจิตที่อยู่ภายในตนเอง แต่เป็นสิ่งที่บุคคลกับบุคคลอื่นๆในบริบทเดียวกันได้ร่วมกันสร้างผ่านกิจกรรม ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ภาษาพูด ภาษาเขียนและการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยนัยความหมายเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนจึงมิได้ดำรงอยู่แบบตายตัว แต่มีการสั่นไหวไปตามการตีความ และบริบททางสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

การมองภูมิคุ้มกันทางสังคม ว่า เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นตามบริบทสังคมและวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย นั้น นภาพรณ หะวานนท์. (2550 : 7) ให้ทัศนะ ว่า สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นให้เป็นความจริงนี้เหมือนกับพลาสติกที่รูปทรงเปลี่ยนแปลงไปตามเข้าหลอม คือเป็นความจริงที่สั่นไหว ไปตามการตีความ ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งแนวคิดสร้างสรรค์สังคมจะชี้ชวนให้เห็นว่า ไม่มีใครสามารถอ้างได้ ว่า ความจริงตามประสบการณ์และการตีความของตนเองหรือสังคมหนึ่งเป็นสิ่งที่ถูกต้อง จริงแท้แน่นอน หรือมีความเป็นสากล ดังนั้นในมุมมองของวิธีคิดเช่นนี้

จึงให้ความสำคัญกับการศึกษาความแตกต่างในการสร้างหรือผลิตความหมายเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ อย่างไรก็ตามในบริบทที่คนเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กัน ความหมายที่บุคคลต้องการจะสร้างอาจจะมีได้เป็นเนื้อเดียวกัน ดังนั้นการมีความเข้าใจร่วมกันอย่างสมบูรณ์จึงไม่อาจเกิดขึ้น การขัดแย้งกันบางส่วนหรือทั้งหมด อาจจะนำไปสู่การทำทนาย ตรวจสอบ หรืออาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า เป็นการพยายามที่จะช่วงชิงการนำในการกำหนดความหมาย หรือปรับเปลี่ยนความหมาย เพราะความหมายของสิ่งต่างๆในที่นี้มิได้เป็นการให้ คำนิยามแบบทั่วไป แต่เป็นความหมายที่จะมีผลต่อความจริงและต่อฐานะ ตำแหน่งของบุคคลในสังคม

งานวิจัยนี้เลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) โดยใช้หลักการเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) ซึ่งเป็นกระบวนการเก็บข้อมูลเพื่อจะนำไปสู่ข้อเสนอของงานวิจัย โดยคณะวิจัยจะต้องเก็บข้อมูล สร้างโมเดลทัศน์ รวมถึงวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น เพื่อจะตัดสินใจได้ว่า ยังต้องการข้อมูลใดอีกและจะเก็บข้อมูลที่ว่านี้จากใคร เพื่อนำไปสู่การสร้างข้อเสนอจากงานวิจัยที่สมบูรณ์

การเลือกกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้อาศัยพื้นที่ของโรงเรียนและชุมชนที่มีการเรียนรู้และให้ความสำคัญกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในแบบแผนที่มีความหลากหลาย นอกจากนี้ยังเลือกกรณีศึกษาที่มีความแตกต่างกันทางด้านลักษณะกายภาพ ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ บริบททางสังคมที่แตกต่างกัน 3 แห่ง เพื่อให้ได้ข้อมูล เจาะลึก และกระบวนการเรียนรู้ภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน รวมถึงผลของการเรียนรู้ เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนที่มีต่อ ผู้เรียนและคนในชุมชนที่มีความรอบด้าน ประกอบด้วย

1. โรงเรียนที่อยู่ท่ามกลางชุมชนขนาดใหญ่ เป็นศูนย์กลางการคมนาคม และเป็นโรงเรียนยอดนิยมที่เป็นที่ต้องการของนักเรียนและผู้ปกครองจำนวนมาก นอกจากนี้ตัวโรงเรียนยังถูกห้อมล้อมไปด้วยสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ดังนั้นในแต่ละวันที่เลิกเรียน นักเรียนก็มีเวลาอิสระในอันที่จะทำกิจกรรมที่ตนสนใจ ในเวลาเดียวกันก็มีโอกาสที่จะเผชิญกับภัยสังคมที่มีหลากหลายรูปแบบได้เช่นเดียวกัน

2. โรงเรียนที่อยู่ห่างไกลความทันสมัยและสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งมีลักษณะโรงเรียนกึ่งเมืองกึ่งชนบท โรงเรียนมัธยมชานเมืองแห่งนี้จะเป็นที่พึ่งสำหรับนักเรียนที่พลาดโอกาสในการเข้าเรียนยังโรงเรียนขนาดใหญ่ที่มีชื่อเสียง รวมถึงเป็นแหล่งรองรับนักเรียนที่มีฐานะปานกลาง จนถึงครอบครัวที่มีรายได้น้อย แม้ว่าโรงเรียนแห่งนี้จะอยู่ห่างจากตัวเมืองออกมา แต่ก็มิได้หมายความว่าไม่ปรากฏภัยทางสังคม เพราะปัญหาสังคมที่ทำให้เกิดเป็นภัยนั้นล้วนมีความเกี่ยวข้องกับวิถีความเป็นเมืองเสียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งปัญหาหลักขโมย ยาเสพติด ทะเลาะวิวาท ชู้สาว เป็นต้น

3. โรงเรียนขนาดใหญ่ที่มีพื้นที่ติดกับประเทศเพื่อนบ้าน โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนใหญ่ของอำเภอ ซึ่งมีนโยบายเปิดรับนักเรียนทุกคนที่มีความประสงค์จะเข้าเรียนยังโรงเรียนแห่งนี้ นักเรียนจึงมาจากหลากหลายพื้นที่ ชุมชนที่แวดล้อมโรงเรียนก็มีความหลากหลายเช่นเดียวกัน เพราะส่วนหนึ่งก็ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ธุรกิจการค้า ธุรกิจบริการในสถานบันเทิงต่างๆ นอกจากนี้ยังมีร้านเกมส์จำนวนมากที่เปิดบริการทั้ง 24 ชั่วโมง ส่วนยาเสพติดก็สามารถเข้าสู่พื้นที่นี้ได้โดยง่าย ทั้งผ่านมาทางชายแดน นักท่องเที่ยว และสถานบริการ ดังนั้นปัญหาพฤติกรรมของนักเรียนที่พบบ่อย ได้แก่ การติดสารเสพติด การเล่นพนัน ติดเกมส์ หนีเรียน ทำร้ายร่างกาย ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวเด็กนี้ล้วนเป็นผลที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคมที่โอบล้อมพวกเขา

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในงานวิจัยนี้ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูที่สอนในสาระการเรียนรู้ต่างๆ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน นักเรียน แกนนำซึ่งเป็นผู้นำทางวิชาการและกิจกรรมส่วนรวมของโรงเรียนนักเรียนทั่วไป ผู้ปกครองที่ทำกิจกรรมร่วมกับโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ เช่น การร่วมเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา เครือข่ายผู้ปกครอง สมาคมผู้ปกครอง เป็นต้น รวมจำนวน 72 คน ทั้งนี้ในงานวิจัยอาศัยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลสามลักษณะได้แก่ หนึ่ง การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทั้งนโยบายรัฐซึ่งถูกส่งมาจากส่วนกลาง ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกัภูมิคุ้มกันทางสังคม รวมถึงนโยบาย ประกาศ คำสั่ง แผนงานของโรงเรียน ฯลฯ สอง การรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครู นักเรียน และผู้ปกครอง ในการสัมภาษณ์จะมีแนวคำถามที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าตามประเด็นการวิจัยและวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งเป็นการพูดคุยซักถามในรายละเอียดเกี่ยวกับ สภาพของโรงเรียน

นักเรียน ชุมชน ปัญหาในโรงเรียน และปัญหาในชุมชน การดำเนินงานเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน และผลที่เกิดขึ้น ทั้งนี้การสัมภาษณ์แต่ละกรณีจะใช้เวลาประมาณ 60-90 นาที และผู้วิจัยจะบันทึกคำสัมภาษณ์ด้วย จึงต้องขออนุญาตผู้ให้สัมภาษณ์ก่อน ทั้งนี้เทปบันทึกเสียงจะถูกนำมาถอดเทปแบบคำต่อคำเพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์สาม การรวบรวมข้อมูลโดยการจัดกลุ่มสนทนา กลุ่มครู กลุ่มนักเรียน แคนนำที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียน และกลุ่มผู้ปกครองที่สนใจร่วมกิจกรรมกับทางโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง กลุ่มสนทนาแต่ละกลุ่มจะมีจำนวนผู้ร่วมสนทนา 6-12 คน ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์ในการทำงาน ร่วมกิจกรรมกับทางโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง ในการจัดกลุ่มสนทนามีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคคลที่มีประสบการณ์ร่วมกันได้สะท้อนความคิด ปัญหาสังคม ปัญหาการดำเนินกิจกรรม และมองอนาคตของบุตรหลานร่วมกัน โดยไม่ซักถามในรายละเอียดเฉพาะของบุคคล แต่สนทนาในประสบการณ์ที่บุคคลมีส่วนร่วมกัน ซึ่งจะทำให้ บุคคลมีความกระตือรือร้น บรรณาณาที่จะพูดคุยในประสบการณ์ที่ตนเองมีร่วมกับคนอื่นๆ ซึ่งเป็นหัวใจของการ จัดกลุ่มสนทนา อันได้แก่ การมีพลวัตของกลุ่ม

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก การจัดกลุ่มสนทนา และเอกสารต่างๆ จะถูกนำมาวิเคราะห์ ตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการรวบรวมข้อมูล ซึ่งจะมีผลให้ผู้วิจัยมีความไวเชิงทฤษฎีที่จะรู้ว่า ยังขาดข้อมูลในเรื่องใด ส่วนใดอยู่ และต้องเก็บข้อมูลเพิ่มเติม จากใคร แหล่งใด การรวบรวมข้อมูลจึงดำเนินไปเรื่อยๆ จนกว่าข้อมูลที่ได้จะอิ่มตัว จึงยุติการรวบรวมข้อมูล แล้วจึงวิเคราะห์ข้อมูลอีกตามขั้นตอนของการวิจัย

3. ผลการศึกษาและอภิปรายผล

การวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นผลของการวิจัยและการตั้งคำถามรวมถึงข้อสังเกตจากผลของการวิจัยในสามประเด็นดังต่อไปนี้

ประเด็นที่หนึ่ง เจื่อนไขของการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน

แท้จริงแล้วภูมิคุ้มกันทางสังคมมีอาจเกิดขึ้นลอยๆ โดดๆ หรือเป็นอิสระจากความเป็นจริงทางสังคม ทั้งนี้โรงเรียนและชุมชนต่างก็ตระหนักถึงความจำเป็นของสิ่งที่ถูกเรียกว่า ภูมิคุ้มกันทางสังคม ก็เพราะในสังคมชุมชน ที่เข้าสู่สังคมทันสมัยหรือสังคมอุตสาหกรรม ต่างกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาสังคมหรือภัยทางสังคมที่มีความซับซ้อนในหลายรูปแบบ ซึ่งบ่อยครั้งที่โรงเรียนอาจจะเข้าไม่ถึงสถานการณ์ที่เป็นภัยดังกล่าว เนื่องจากมีข้อจำกัดในเชิงองค์ความรู้ กระบวนการเรียนรู้ที่อยู่ในบริบทความเป็นโรงเรียนซึ่งขาดความเชื่อมโยงกับชีวิตจริงภายนอก รวมถึงความจำกัดในเชิงนโยบายทางการศึกษาที่มักจะทำให้ความสำคัญกับความรู้อาการ มากกว่าความรู้ในการเผชิญโลกของชีวิตจริง ดังนั้นภูมิคุ้มกันทางสังคมจึงถูกผลิตสร้าง ภายใต้เงื่อนไข 3 ประการ ดังนี้

1. เจื่อนไขเชิงกายภาพของโรงเรียน ปฏิเสธมิได้ว่า แม้โรงเรียนจะตั้งอยู่ในเขตเมืองที่เต็มไปด้วยความทันสมัยหรือตั้งอยู่ในชนบทห่างไกล กระแสความคิด ความเชื่อ ค่านิยมเกี่ยวกับความทันสมัย และโลกแห่งวัฒนธรรมบริโภคก็สามารถแผ่ซึมเข้ามายังพื้นที่ต่างๆ ได้ไม่ยากนัก ภายใต้โลกโลกาภิวัตน์ที่เชื่อมโยงสรรพสิ่งเป็นเนื้อเดียวกัน อาจจะมีต่างกันบ้างในรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม และที่ตั้งของโรงเรียน ที่มีผลต่อภาวะการเกิดภัยสังคมในระดับที่แตกต่างกัน ซึ่งหมายรวมถึงการที่โรงเรียนและชุมชนจะได้เรียนรู้และจัดการกับภัยทางสังคมซึ่งจะมีผลต่อนักเรียนลูกหลานของชุมชนในรูปแบบและความซับซ้อนที่แตกต่างกันด้วย

ในโรงเรียนซึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนขนาดใหญ่ และใกล้กับแหล่งศูนย์กลางเศรษฐกิจการค้า มีผลให้โอกาสหรือความเสี่ยงของการเกิดภัยสังคมมีสูงทั้งความเสี่ยงต่อการใช้เวลาว่างสำหรับการเที่ยวเตร่ การนัดพบกันของวัยรุ่นต่างเพศในทำนองชู้สาว การมั่วสุมสูบบุหรี่และสารเสพติดอย่างอื่น การดื่มสุรา เล่นการพนัน ทะเลาะวิวาท จนบางครั้งถึงขั้นรุนแรง ภายใต้เงื่อนไขทางกายภาพของโรงเรียนที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดภัยสังคม มีผลให้ผู้ปกครองต่างตั้งข้อสังเกตต่อบริบทของโรงเรียนในเชิงกายภาพซึ่งถูกมองว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สามารถนำบุตรหลานเข้าสู่วังวนปัญหาสังคมได้ ดัง คำกล่าวของผู้ปกครองที่ว่า

“รอบๆโรงเรียน พวกวัยรุ่นเขาสูบบุหรี่กัน เด็กนักเรียนก็เริ่มจากสูบบุหรี่ทั่วไป ไปจาก เริ่มจากของเบาๆ ไปสู่น้ำหนัก บางคนติดยาเสพติดไปเลย พวกยาบ้า มาจากเพื่อนฝูงทางสังคม ถ้าพูดถึงความผิดของสังคมก็ได้ อยู่ที่ส่วนบุคคล เพราะว่าพื้นที่ชายแดน มีการขายของหนีภาษี สิ่งเหล่านี้เด็กเห็น ทำให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นกับเด็ก ถ้าเราไม่เอา ภูมิคุ้มกันมา เด็กจะมีปัญหา.....”

แม้โรงเรียนที่อยู่ในเขตเมืองมักจะถูกระบุถึงโอกาสและความเสี่ยงที่นักเรียนจะประสบปัญหาสังคมอย่างสูง แต่โรงเรียนที่อยู่ห่างไกลออกไปก็ประสบกับปัญหาลักษณะนี้เช่นเดียวกัน เพียงแต่รูปแบบและความซับซ้อนของปัญหา มีความแตกต่างกัน การเกิดขึ้นของปัญหาสังคมที่ถูกเชื่อมโยงกับบริบทกายภาพของโรงเรียนจึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ มองเห็นความจำเป็นของการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน ดังข้อเสนอของผู้บริหารโรงเรียนที่ว่า

“ ปัญหาสังคมมีเยอะหลายแบบ ออกจากโรงเรียนไปนักเรียนสามารถทำอะไรก็ได้ สิ่งที่ไม่ดีเต็มไปหมด โรงเรียนอยู่ในพื้นที่เสี่ยง เราทำโครงการศูนย์ธรรมศึกษาก็เป็นภูมิคุ้มกันได้ จัดโครงการค่ายจริยธรรมอย่างต่อเนื่อง มุ่งเน้นเด็ก ม.1 มีกิจกรรมวันพ่อ วันแม่ ก็พาเด็กไป ปฏิบัติธรรมที่วัด ”

2. เงื่อนไขประวัติศาสตร์และเกียรติภูมิของโรงเรียน หากมองการเกิดขึ้นของโรงเรียนในฐานะสถาบันทาง สังคมสมัยใหม่ที่ทำหน้าที่เฉพาะในการส่งผ่านความรู้วิชาการแก่ผู้เรียน ตามแบบอย่างสังคมสมัยใหม่ เกียรติภูมิของ โรงเรียนก็จะถูกให้ความหมายโดยมองผ่านความเป็นเลิศทางวิชาการของผู้เรียน ซึ่งแนวความคิดเช่นนี้พบเห็นได้ไม่ยาก นักในสังคมสมัยใหม่ หากเป็นเช่นนี้แล้ว คงเป็นเรื่องยากที่จะทำให้เกิดการหันกลับมาทบทวนต่อการสร้างภูมิคุ้มกันทาง สังคมในโรงเรียน แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อปัญหาสังคมมีความซับซ้อน และอยู่ใกล้ๆตัวผู้เรียน ตลอดจนมีตัวอย่างจริงของ ผู้ที่ประสบปัญหา ก็ย่อมจะนำไปสู่การย้อนทบทวนต่อสถานการณ์จริงของปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งการหันกลับมามอง ตนเองของโรงเรียน ซึ่งหากโรงเรียนมีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะที่บ่งบอกตั้งแต่ชื่อของโรงเรียน ที่ได้รับพระราชทาน นามมา ก็มักจะถูกอธิบายว่าเป็นโรงเรียนที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี ควรค่าแก่การสร้างความดีให้เกิดแก่พื้นที่โรงเรียน ดังนั้น ชื่อของโรงเรียน จึงถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของการเป็นพื้นที่ที่มีสถานภาพสูง การสร้างความตระหนักต่อความหมายของ โรงเรียนให้เกิดขึ้นจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีผลให้ บุคลากรภายในโรงเรียน และผู้เรียนต่างพยายามรักษาคุณความดี และ ชื่อเสียงของโรงเรียนในฐานะพื้นที่บริสุทธิ์ โดยนัยนี้เกียรติภูมิและประวัติศาสตร์ของโรงเรียนจึงเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิด การเรียนรู้ภูมิคุ้มกันทางสังคม

3. เงื่อนไขบริบทสังคมทันสมัย

ภายใต้ภาวะความทันสมัย ซึ่งมีผลให้ผู้คนต่างต่อสู้ ตื่นรน เพื่อการมีอาชีพ รายได้ และสถานภาพทางสังคม ความเป็นปัจเจกบุคคลมีมากขึ้น ดังนั้นการสร้างสำนึกให้กับบุตรหลานในชุมชนในอันที่จะมอง กระแสความทันสมัย อย่างลุ่มลึก รอบด้านจึงมีความจำเป็น ทั้งนี้ทั้งโรงเรียนและชุมชน ควรประสานงานในการสร้างสำนึกนี้

ประเด็นที่สอง กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน

ปรากฏการณ์จริงของการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน มีหลายลักษณะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ ธรรมชาติและบริบทของโรงเรียน ความร่วมมือของผู้ปกครองและชุมชน การตีความและให้ความหมายแก่ภูมิคุ้มกันทาง สังคมของโรงเรียน ทั้งนี้แบบแผนกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนมีสามลักษณะดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ในอันที่จะตั้งคำถามกับนโยบายของรัฐ

เมื่อปัญหาสังคมที่กระทบต่อผู้เรียนมีมากขึ้นและยังมีความซับซ้อน การจัดการกับสถานการณ์ที่เป็นปัญหาซึ่ง โรงเรียนต้องเผชิญจึงมีอาจรอคำสั่งหรือนโยบายจากรัฐแต่เพียงอย่างเดียว ขณะเดียวกันแม้รัฐจะพยายามส่งผ่าน นโยบายการจัดการกับปัญหาสังคมมายังโรงเรียน ในทางปฏิบัติจริงโรงเรียนก็มีอาจปฏิบัติตามแบบตรงไปตรงมาได้ เนื่องเพราะนโยบายบางเรื่องมีความเป็นนามธรรมสูง หรือบางส่วนก็มีความเป็นเทคนิคสูง ดังนั้นหากโรงเรียนมี ศักยภาพในการมองและทำความเข้าใจต่อนโยบายเหล่านั้น ก็ย่อมจะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะปรับประยุกต์ตัวนโยบาย ให้ใช้งานจริงได้ ดังกรณี นโยบายเรียนฟรี 15 ปี อย่างมีคุณภาพ หากโรงเรียนมองคุณภาพการศึกษาที่มีความ ครอบคลุมทั้งคุณภาพทางความรู้และความเป็นพลเมืองแล้ว ตัวนโยบายนี้ก็ย่อมมีผลโดยตรงต่อกระบวนการพัฒนา

ผู้เรียน ที่ความรู้วิชาการเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งซึ่งจะต้องดำเนินควบคู่กับการสร้างความเป็นพลเมืองที่ดี จึงจะนำไปสู่ความเป็นคนที่สมบูรณ์

2. การทบทวนธรรมชาติ บริบทของโรงเรียนและชุมชน

การตั้งคำถามเพื่อการทบทวนตนเองของโรงเรียนและชุมชนจะไม่เกิดขึ้น หากโรงเรียนมองว่าตนเป็นศูนย์กลางของการศึกษาและชุมชนเป็นเพียงส่วนประกอบที่สำคัญน้อยกว่า บ่อยครั้งที่โรงเรียนมองว่า ในเรื่องความรู้วิชาการเป็นเรื่องเฉพาะที่ผู้ปกครองและคนในชุมชนไม่จำเป็นต้องมามีส่วนดูแลช่วยเหลือ หากจะเข้ามามีส่วนร่วมบ้าง ก็เป็นเพียงการมีส่วนร่วมในลักษณะของการรับรู้ เป็นผู้ชม สนับสนุนรางวัล ในขณะที่กิจกรรมซึ่งโรงเรียนมองว่าเกี่ยวข้องกับวิชาการน้อย ก็จะเปิดโอกาสให้ชุมชนและผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ การที่โรงเรียนเป็นผู้มีอำนาจในการที่จะเปิดพื้นที่หรือปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อทำกิจกรรมกับทางโรงเรียน สามารถนำไปสู่ความแปลกแยกในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนได้ ดังนั้นหากโรงเรียนมอง “การศึกษา” ใหม่ภายใต้วิธีคิดที่ว่า การศึกษาเป็นเรื่องของชีวิตที่ทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ พัฒนา ประยุกต์ เพื่อให้คนสามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเหมาะสมแล้ว ภาระของการดูแลบุตรหลานทางด้านการศึกษาจะไม่ตกอยู่กับโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นความรับผิดชอบร่วมระหว่าง โรงเรียน ผู้ปกครอง และคนในชุมชน ภายใต้ความคิดความเชื่อที่มีต่อการศึกษา เช่นนี้ เรียกได้ว่าเป็นเส้นทางหนึ่งที่สำคัญในอันที่จะขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมให้เกิดขึ้นได้

3. การสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนระบบภูมิคุ้มกันทางสังคมตามความต้องการของโรงเรียนและชุมชน

แม้ว่าระบบภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนจะมีรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งที่เป็นกฎระเบียบ ข้อตกลง การดำเนินกิจกรรมประจำวันของโรงเรียน เป็นต้น แต่สิ่งที่สำคัญก็คือ มักจะมีคำถามที่ว่า “การดูแลเรื่องภูมิคุ้มกันทางสังคมควรจะเป็นหน้าที่ของใคร ครู หรือผู้ปกครอง” บ่อยครั้งในกรณีกฎระเบียบที่โรงเรียนกำหนดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนยึดถือปฏิบัติ ก็มักจะรับรู้และเข้าใจว่า เป็นหน้าที่เฉพาะของครูในโรงเรียน เช่น “เด็กปัจจุบันฝ่าฝืนกฎระเบียบมากแต่ควรจะเป็นหน้าที่ของ โรงเรียน ที่บ้าน ชุมชน ช่วยกันดูแล ถ้าเด็กปฏิบัติตามได้ก็จะเป็นภูมิคุ้มกันที่ดี ผู้ปกครองต้องช่วยสอดส่องด้วยจึงจะได้ผลดี แต่บางครั้งผู้ปกครองมองว่า หน้าที่นี้เป็นของครู เพราะเด็กจะกลัวครูมากกว่า ”

จากปรากฏการณ์จริงในการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่มีความเกี่ยวข้องกับส่วนต่างๆในสังคม ชี้ชัดว่า การพัฒนาเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน ซับซ้อน ที่ทั้งโรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชนเองจำเป็นต้องเรียนรู้ร่วมกัน รวมถึงมองอนาคตของเยาวชน บุตรหลานร่วมกันด้วย ระบบภูมิคุ้มกันทางสังคมจึงจะมีความเป็นจริงเป็นจัง ซึ่งหมายถึงว่า มีการพัฒนา ปรับปรุง สร้างสรรค์ ภายใต้การเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่าย และสอดคล้องกับความต้องการ ปัญหา และข้อจำกัดของโรงเรียนและชุมชน จึงจะมีนัยถึงภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ใช้ประโยชน์ได้จริง

ประเด็นที่สาม ผลของการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน แม้ว่ารัฐจะพยายามกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน ซึ่งอาจจะผนวกอยู่กับนโยบายด้านอื่นๆ ดังเช่น นโยบายเรียนฟรี 15 ปี นโยบายการจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่า 12 ปี หรือแม้แต่แนวนโยบายที่สะท้อนชัดถึงความพยายามสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนอย่างนโยบายในรูประบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ซึ่งในต้นนโยบายบางชุดมีความเป็นนามธรรมสูง ขณะที่บางชุดเป็นเรื่องเทคนิคเฉพาะ ดังนั้นอาจจะเป็นเรื่องยากสำหรับโรงเรียนซึ่งอยู่ในฐานะการเป็นหน่วยปฏิบัติมาโดยตลอด จะได้ปรับตัวนโยบายที่มีความเป็นนามธรรมไปสู่การปฏิบัติจริง ส่วนนโยบายที่มีความเป็นเทคนิคสูง แม้โรงเรียนจะมีความคุ้นเคย เพราะสามารถนำไปใช้ได้ทันที แต่ความรู้เชิงเทคนิคล้วนถูกสร้างโดยผู้เชี่ยวชาญ จึงมีความเฉพาะเจาะจง และมีผลให้ทางโรงเรียนต้องพึ่งพาความรู้ความเข้าใจเทคนิคนี้จากภายนอก มากกว่าจะคิดสร้างสรรค์ขึ้นเอง

อย่างไรก็ตามหากในพื้นที่ที่โรงเรียนและชุมชน มองเห็นความสำคัญของภูมิคุ้มกันทางสังคม และสามารถประสานสัมพันธ์เพื่อขับเคลื่อนภูมิคุ้มกันทางสังคมได้ ก็ย่อมจะมีผลให้ผู้เรียน ผู้ปกครองและชุมชนมิได้เป็นผู้รอรับความรู้ที่ถูกส่งผ่านในรูปนโยบายเหมือนที่เคยทำกันมา แต่เป็นการตระหนักรู้ต่อนโยบาย สามารถประยุกต์นโยบายให้เอื้อต่อการดำเนินงานเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกันก็ยังมีโรงเรียนที่พยายามสานสัมพันธ์

กับชุมชน เพราะเริ่มมองเห็นแล้วว่า ภูมิคุ้มกันทางสังคม เป็นเรื่องที่มีความสำคัญและเป็นเรื่องของการดำรงชีวิตในสังคม จึงเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายจะต้องมีส่วนร่วมเรียนรู้ ปรับประยุกต์ให้มีความเหมาะสม และสามารถปฏิบัติจริงได้

4. สรุป

4.1 อภิปรายผล

สาระสำคัญ ซึ่งเป็นข้อเสนอของงานวิจัยและอภิปรายผลดังนี้

1. แท้จริงแล้วภูมิคุ้มกันทางสังคมไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เป็นสิ่งที่ชุมชนทำอยู่อย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน ผ่านการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน การฝึกฝนงานอาชีพ และคุณธรรมในการดำรงชีวิต ส่วนโรงเรียนก็ทำหน้าที่ให้ความรู้ อบรมความประพฤติ คุณธรรม จริยธรรม และส่งเสริมการเป็นพลเมืองดีของสังคม เพียงแต่ในยุคหลังที่ความทันสมัยกระทบต่อชีวิตของผู้คนอย่างรุนแรงและเห็นได้ชัด จึงนำไปสู่การกล่าวถึงภูมิคุ้มกันทางสังคมในฐานะแกนหลักสำคัญในการป้องกันปัญหาสังคม และเป็นหนทางหนึ่งเพื่อให้คนได้เรียนรู้ที่จะดำรงอยู่ได้ในสังคมอย่างรู้เท่าทัน ดังนั้นการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมของรัฐจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ และองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมซึ่งเป็นต้นทุนเดิมของชุมชนและโรงเรียนด้วย

2. ภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ถูกกำหนดในนโยบายของรัฐมีอาจกำหนดเป็นความรู้สากลที่มีความตายตัว เนื่องจากในวัฒนธรรมบริบทของสังคมปัจจุบัน ทำให้การดำรงชีวิตมีความซับซ้อน และก่อให้เกิดปัญหาสังคมในหลากหลายรูปแบบ บ่อยครั้งไม่สามารถคาดการณ์ได้ ดังนั้นความรู้ รวมถึงการเรียนรู้ในเรื่องดังกล่าวจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยนัยนี้โรงเรียนและชุมชนจึงควรเป็นผู้นำการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคม ตลอดจนเป็นผู้แลกเปลี่ยนความรู้กับพื้นที่อื่น รวมถึงแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้กำหนดนโยบายด้วย

3. การดำเนินงานเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมจำเป็นต้องอาศัยความรู้ ความคิด และประสบการณ์ ทั้งจาก ผู้ปฏิบัติ ชุมชน ผู้เรียน นักคิด และนักวิชาการ หลายส่วน ซึ่งมีอาจถูกจำกัดภายใต้ความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะ ดังนั้นการสร้างปฏิสัมพันธ์การเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคมจึงมีความจำเป็น

4. โรงเรียนควรเป็นพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์การเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันทางสังคม มากกว่าที่จะเป็นหน่วยปฏิบัติตามนโยบายรัฐ โดยขาดการทบทวนและตั้งคำถาม ทั้งนี้เพราะภูมิคุ้มกันทางสังคม จะเกิดผลในทางป้องกันแก้ไข รวมถึงทำให้คนในสังคมสามารถเผชิญกับปัญหาอย่างรู้เท่าทันได้นั้น ภูมิคุ้มกันทางสังคมจะต้องถูกสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยน อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นโรงเรียนซึ่งเป็นที่ที่มีความใกล้ชิดกับชุมชน และดูแลบุตรหลานของชุมชนจึงควรเป็นพื้นที่แกนกลางการขับเคลื่อนเรื่องดังกล่าว

อย่างไรก็ตามแม้ว่ารัฐ โดยหน่วยงาน องค์กรต่างๆจะมองเห็นความจำเป็นของการเรียนรู้และสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียน โดยมองเห็นจากแนวนโยบายและแนวปฏิบัติต่างๆที่มุ่งให้โรงเรียนได้เป็นพื้นที่สื่อกลางในการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันทางสังคมให้กับเด็กและเยาวชน แต่ในทางปฏิบัติจริงนั้นการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย รวมถึงการนิยาม ตีความสิ่งที่ถูกเรียกว่าเป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมที่มีความเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจริงด้วย เหล่านี้เป็นหน้าที่สำคัญของทั้งโรงเรียนและชุมชนที่จะต้องประสานความคิดและร่วมกันสร้างสรรค์ โดยนัยนี้การเรียนรู้ภูมิคุ้มกันทางสังคมในโรงเรียนจะก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องได้นั้น จึงเป็นสิ่งที่มิอาจกระทำเพียงการปฏิบัติตามนโยบายเบื้องบน หากแต่ทั้งรัฐ ผู้เกี่ยวข้อง รวมถึงเด็กและเยาวชนจะต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องนี้ร่วมกัน ซึ่งท้ายที่สุดแล้วการเรียนรู้ภูมิคุ้มกันทางสังคมที่มีความหลากหลายในพื้นที่ต่างๆ ก็ย่อมเป็นตัวสะท้อนถึงความตระหนักรู้ต่อเงื่อนไข ความจำเป็นของการเรียนรู้ภูมิคุ้มกันทางสังคมและการรู้เท่าทันภัยสังคมที่ไม่จำเป็นต้องรอให้มีการสั่งการจากนโยบายเบื้องบน

5. กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้ ได้รับ การสนับสนุนงบประมาณการวิจัยจาก เครือข่ายการวิจัยภาคใต้ตอนล่าง ประจำปี งบประมาณ พ.ศ.2553

6. เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงสาธารณสุข. 2556. เอกสารประกอบการบรรยาย ผลการดำเนินงานด้านการบำบัดรักษายาเสพติด จำแนกตามระบบบำบัด. ระหว่างวันที่ 1 ต.ค. 2555-5 ม.ค. 2556. กรุงเทพฯ :
- เอกสารอัดสำเนากรมควบคุมโรค. 2553. เอกสารข้อมูลกลุ่มวัยรุ่นและเยาวชนอายุระหว่าง 15-24 ปี ที่เป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการเป็นโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์. กรุงเทพฯ : เอกสารอัดสำเนา
- เกียรติภูมิ วงศ์รจิต. 2556. เอกสารประกอบการบรรยาย การดำเนินงานกลุ่มวัยเรียนวัยรุ่นแผนการดำเนินงาน กลุ่มวัยรุ่น. ปีงบประมาณ 2556. กรุงเทพฯ : เอกสารอัดสำเนา
- คมชัดลึก (รอบบ่าย). 2556. หลักสูตรไทยเหลว เด็กไม่รู้วิธีป้องกันท้องในวัยเรียนเพียบ. แหล่งที่มา <http://suchons.rordpress.com>. วันที่สืบค้น 10 เมษายน 2556
- งามตา วินิตานนท์. 2550. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ ปัจจัยเชิงสาเหตุและผลของการ มีภูมิคุ้มกันทางจิตของเยาวชนประเภทที่เสี่ยง : ชุดโครงการวิจัยบูรณาการ. กรุงเทพฯ : เอกสารอัดสำเนา.
- ชลลดา ทองทวี. 2550. โครงการวิจัยและจัดการความรู้ด้านจิตตปัญญาศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- นภาพรณี หะวานนท์. (2550 กันยายน-ธันวาคม). การสร้างความรู้ภายใต้กระบวนการสร้างสรรค์สังคม. 3 (3)
- นภาพรณี หะวานนท์ และคณะ. 2548. ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). แนวหน้า. 2556. สธ. แก้ปัญหาวัยใสตั้งครรภ์ไม่พร้อม **เดินหน้าเคลื่อนยุทธศาสตร์งานอนามัยเจริญพันธุ์**. แหล่งที่มา <http://suchons.rordpress.com>. วันที่สืบค้น 22 มีนาคม 2556
- ศูนย์จิตตปัญญาศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล. 2555. หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษา. แหล่งที่มา <http://www.ce.mahidol.ac.th/curriculum.htm>. วันที่สืบค้น 25 พฤศจิกายน 2555
- สุวรรณณี คำมัน. 2551. รายงานการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและแนวโน้มบริบท การเปลี่ยนแปลงสังคมโลก **และสังคมไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ด้านสังคม**. กรุงเทพฯ :
- เอกสารอัดสำเนาสำนักนายกรัฐมนตรี. 2555. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. 2555. กรุงเทพฯ :
- สำนักนายกรัฐมนตรี Ulrich Beck. 1992. Risk Society : Towards a New Modernity. London : Sage Publications.